"PREDMODERNA" VLOGA "ZASEBNOSTI" IN "ŽENSKEGA DELA" V INDUSTRIJSKI MODERNI

MIRJANA ULE

Povzetek

Dodeljevanje trajnih spolnih socialnih značajev ni samo tradicionalni preostanek v industrijski moderni, ampak je osnova jedrne družine, ki je izrazito funkcionalen pojav v industrijskih družbah. Moderna delitev na zasebno in javno sfero ima dva obraza, ki sta izrazito spolno profilirana in medsebojno komplementarna. Ženske so bolj kot moški omejene s partikularnostjo in z večjimi žrtvami dosegajo dejansko individualnost.

Summary

The assignment of lasting sexual social characters is not only a traditional residuum in industrial modernity but the basis of nuclear family, which is a decidedly functional phenomenon in industrial societies. The modern division in private and public spheres has two faces, which are distinctly sexualy profiled and complementary. Women are limited through particularity more than men, and are able to achieve true individuality only with greater sacrifices.

Ključna vloga zasebnosti kot odlikovane sfere človeškega življenja v modernih družbah in s tem ključni pomen družine kot temeljne celice zasebnosti nikakor ni le rezultat modernizacije družb. Zasebnost namreč v sebi ohranja mnoge izrazito predmoderne sestavine. Tu mislim predvsem na "stanovski" značaj spolne delitve v moderni družbi. To pomeni, da je posameznik s svojo spolno vlogo determiniran vse življenje in da spolna vloga naddeterminira vse ostale delitve

(izobrazbene, kvalifikacijske, slojne itd.).

Ženskam je v industrijskih družbah "dodeljena" vloga čuvarja doma, družine in zasebnosti. One naj bi s svojimi emocionalnimi in interakcijskimi potenciali, ki jim jih baje daje že "narava" zaradi materinstva, ustvarjale v družini "terapevtsko" klimo, tj. takšne odnose in socialno klimo, ki podpira kompenzacijo identitetnih izgub zaposlenih družinskih članov (predvsem seveda moža). Nenavadno je, da je ta "paradigma" odnosov vlog v sferi zasebnosti ostala tako trdovratno nespremenjena od 18. stoletja do danes, in da mnogi lucidni duhovi (npr. Comte in Mill) niso opazili prozorne ideološke prevare v argumentih, ki so "podpirali" takšno delitev socialnih vlog po spolu.

Dodeljevanje trajnih spolnih socialnih značajev posameznikom pa vendarle ni samo nek tradicionalni preostanek v industrijski moderni, ki bi se ga dalo zlahka otresti, če bi se ga zavedli. Nasprotno, to dodeljevanje je osnova tako imenovane jedrne družine, ki je izrazito moderen pojav. Delo zunaj družine (poklicno delo, mezdno delo) predpostavlja, da nekdo v družini stalno skrbi za red, za gospodinjstvo, za otroke itd. Instrumentalizirani odnosi zunaj družine potrebujejo emocionalne kompenzacije v družini. Zasebna potrošnja, ki je obenem medij osebne afirmacije in samopotrditve, potrebuje socialno enoto, kjer se ta potrošnja vendarle "socializira", načrtno vodi in investira.

Vse to pa omogoča prav mala, jedrna družina, seveda ob predpostavki neplačanega in sploh družbeno neovrednotenega dela v družinski skupnosti. To vodi vse moderne družbe v temeljno različne socialne pozicije, vloge in identitete moških in žensk. Res je, da so tu vse moderne družbe "podedovale" nekdanje patriarhalne predsodke in nazore fevdalnih in drugih predmodernih družb. A to ni dovolj za pojasnitev trdnih spolnih delitev v modernih družbah. Če se podedovane predstave o družbenih vlogah moških in žensk ne bi tako dobro ujele s funkcionalno delitvijo na javno in zasebno sfero, z družino kot osnovno celico zasebnosti, potem se

tradicionalni vzorci ne bi tako trdno vsidrali v modernih družbah.

Zaradi "stanovskega" dodeljevanja spolnih vlog in identitet ostaja tudi trženje človekove delovne sposobnosti polovično, kar se konkretno kaže npr. pri večji zaprtosti trga dela za ženske kot za moške, v feminizaciji poklicev. Prav tako ni mogoča moderna racionalizacija v vseh družbenih sferah in tudi ne dejanska spolna enakopravnost.

Moderne družbe so svojo industrijsko modernizacijo očitno pripeljale le do "polovice". V sebi so ohranile krepek delež predmodernih sestavin. Spolna delitev seveda ni edini primer tega predmodernega pojmovanja. Tudi definiranje posameznika s "poklicem", ki gá opravlja vse življenje, s socialnim slojem (ne toliko razredom), z družinskim izvorom so podobne vseživljenjske identifikacije, ki v bistvu posnemajo nekdanje stanovske fevdalne identifikacije, čeprav to počnejo na "višji ravni" (Beck, 1987, str. 176-181).

Dinamika individualizacije, ki je v procesu industrijske modernizacije družb iztrgala ljudi iz siceršnjih slojnih in razrednih kultur in socialnih definicij, je torej zastajala pred vrati družine. Kot ugotavlja U. Beck v knjigi "Rizična družba, Na poti v drugačno moderno", se nasprotja med spoloma ne vklapljajo niti v shemo modernih razrednih nasprotij, niti v shemo tradicionalnih preostankov. Ta nasprotja so tako kot nasprotja med delom in kapitalom, proizvod in osnova industrijskega sistema. Svoje gorivo in konfliktno logiko pridobivajo iz nasprotij med industrijsko moderno in njej lastno protimoderno. Zato jih danes presegajo kvečjemu tiste družbe, ki so se odprle novi, postindustrijski moderni (Beck, 1987, str. 177).

To pomeni, da v industrijsko moderniziranih družbah, npr. v meščanskih družbah, ne obstaja le en sistem neenakosti, ki ima svojo osnovo v produkciji. Obstaja še drug sistem neenakosti, ki poteka počez čez razredno delitev in zaobjema razliko med relativno homogenostjo družine in mnogoterostjo položajev v produkcijskem sistemu. Neplačano družinsko delo

žensk si prisvajajo moški takorekoč kot naravni dar, s poroko. Prevzemanje tega dela napravi ženske za v principu ekonomsko nesamostojne. Tudi, če se zaposlijo, se s tem veliko ne spremeni. Njihov zaslužek je le dodatek k družinskemu proračunu in njihovo poklicno delo je "manj vredno" kot delo zaposlenih moških. Čeprav so se z vstopom žensk v ekonomsko ovrednoteno delo zamajale tradicije in principi delitve življenjskih usod in socialnih vlog moškim in ženskam, to ni bilo dovolj za njihovo odpravo.

Na to jasno kaže pojav feminizacije poklicev, ki jih opravljajo ženske. Zaposlitev žensk je za industrijske družbe predvsem pomenila pritegnitev novega rezervoarja cenene, vendar kvalitetne delovne sile. Za ženske same pa prej prisilo, kot pa osvobajanje od družine in od vseživljenjske vezanosti na gospodinjsko delo. Šele kasneje se je pojavila tudi vrsta novih poklicev, ki so jih opravljale predvsem ženske, in jih imajo za "svojo" domeno (v šolstvu, socialnem skrbstvu, zdravstvu, v administraciji ipd). Ta dosežek pa se je hitro relativiziral. Omenjena dela so namreč hitro postala manj cenjena in slabše plačana v primerjavi s sorodnimi kvalificiranimi "moškimi" deli, torej z deli, ki zahtevajo približno enak nivo izobrazbe in kvalifikacije. Splošno pravilo je, da so tudi tam, kjer so množično zaposlene ženske, vodje in šefi v večini moški. Kolikor bolj cenjena in ugledna je kakšna funkcija, toliko manj verjetno je, da jo zaseda ženska. Povratni učinek feminizacije nekaterih poklicev je tudi ta, da so poklici, ki so bili pred feminizacijo "moška" domena, potem, ko so jih prevzele ženske, izgubili na pomenu in ugledu, na višini dohodkov itd (npr. šolstvo in zdravstvo).

Pregled feminiziranih poklicev tudi pove, da se ženske zaposlujejo predvsem v tistih poklicih, ki nekako nadaljujejo delo v družini, npr. oskrbovanje otrok, emocionalna podpora, vzgoja; ali v delih, ki posnemajo rutino gospodinjskega dela (natančnost, monotono ponavljanje operacij, skrbnost, a nekreativnost), kot je npr. administrativno delo in

delo za tekočim trakom (ali danes: izdelovanje čipov!). To pomeni, da se tudi v poklicu, v svojem delu ne morejo "osvoboditi" družine in zaznamovanosti z gospodinjskim delom. Obenem pa je takšno delo velikokrat le posredno vezano na ekonomsko razviden proizvod. Vzgojno delo, pedagoški poklici ali delo v zdravstvu le posredno in na daljši rok pokažejo svoj ekonomski učinek. To pomeni, da so zato takorekoč avtomatično ekonomsko nižje vrednotena kot delo moških, ki je po večini bližje neposredno razvidnim in ekonomsko ovrednotenim razultatom in produktom.

"Ženska" dela spadajo po tej vulgarni a delujoči logiki v sfero družbene "porabe", ne produkcije. To je posebej značilno za socialistične družbe, ki so logiko industrijske moderne na svojski način prignale do absurda in z njo vred tudi imanentna protislovja te moderne. Na splošno velja v vseh družbah, da je nek poklic oziroma dejavnost toliko manj feminizirana, kolikor bolj centralnega pomena je za dano družbo. Ker vse moderne družbe ohranjajo kot princip družbeno delitev dela na upravljalsko in izvrševalno delo, pri čemer prvo spada med centralna dela, je razumljivo, da je odstotek žensk na upravljalskih delih znatno manjši od odstotka žensk pri izvrševalnih delih. Če pride do tehnološke revolucije, potem so največkrat najprej prizadeta tista dela, ki jih opravljajo ženske, saj tehnološka revolucija odpravlja mnoga izvrševalna dela ljudi in jih prepušča robotom ali računalniškemu vodenju proizvodnje.

Feminizacija poklicev je le en vidik globoke funkcionalnosti obstoječe spolne delitve vlog, dela in družbenih kompetenc v industrijskih družbah, zlasti dodeljevanja družinskega, gospodinjskega dela in skrbi za sfero zasebnosti ženskam, javnega delovanja pa moškim. To kaže tudi na globoke razlike v pomenu in doživljanju zasebnosti pri ženskah in pri moških. Medtem, ko je moškim zasebnost, družina pomenila prostor vračanja v relativno nepotvorjeno sfero človekovega bivanja in prostor individualnega samorealiziranja, pa ženskam pomeni permanentno obveznost in naj-

večkrat muko nenehnega preganjanja "entropije vsakdana" (npr. v gospodinjskem delu). Delo zunaj družine jim je resda prineslo delno osvoboditev od nesvobode družinskega dela, a ker moški niso prevzeli ustreznega svojega deleža pri reprodukciji družinskega vsakdana, jim je poklic dodatna "obremenitev" in še veliko bolj kot moškim, zgolj sredstvo, ne samo smoter. Poleg tega vladajoča ideologija tiho ali očitno krivi zaposlene, zlasti ambiciozne ženske, da zanemarjajo svoje "dolžnosti" kot žene in matere, skratka, nalaga jim "slabo vest".

Moderna delitev zasebno-javno ima torej dva obraza, ki sta izrazito spolno profilirana in medsebojno komplementarna. Dejali smo, da umeščenost v zasebnost in družinskost in identifikacija z zasebnostjo v tendenci proizvaja partikularne individue. To pomeni, da so ženske bolj kot moški omejene s partikularnostjo, in da težje, vsekakor z večjimi žrtvami dosegajo dejansko individalnost. To pomeni, da težje nastopajo in se izražajo v sferi javnosti, kajti tam se pričakuje od posameznikov, da nastopajo kot dejanski individui, oziroma da vsaj dobro igrajo vlogo dejanskih individuov. Zdi se, da velik absentizem žensk iz političnih dogajanj, iz oblikovanja javnega mnenja, iz znanosti in končno tudi večja neodločenost žensk kot moških glede vprašanj o širših družbenih zadevah kažejo, da ženske težje presegajo partikularnost in tudi "ne igrajo dobro" vloge dejanskih individuov, oziroma jim do te igre ni toliko, kot moškim.

LITERATURA

Beck, U., Risikogesellschaft, Auf dem Weg in eine andere Moderne, Frankfurt 1987

Ule, M., Ali je feminizem še žensko gibanje? Problemi, 1988, 3, str. 51-55

Mirjana Ule, doktorica psiholoških znanosti, docentka na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Kardeljeva ploščad 5, Ljubljana